

ธนาคารเวลา (TIME BANK) แนวทางในการแก้ไขปัญหาผู้สูงอายุ

ศาสตราจารย์ ดร.สมจิตต์ สุพรรณทัศน์

นายกสมาคมวิชาชีพสุขภาพ

ความเป็นมาของธนาคารเวลา (TIME BANK)

แนวคิดและการดำเนินการของธนาคารเวลา เกิดขึ้นมาตั้งแต่ ค.ศ. 1973 หรือเมื่อ 50 ปีที่แล้วมา โดยแม่บ้านชาวญี่ปุ่นชื่อ เทรุโกะ มิซุชิมะ (Teruko Misushima, 1920 – 1996) เป็นคนแรกของประเทศญี่ปุ่น ที่รวบรวมอาสาสมัครแรงงานขึ้น ในปี ค.ศ. 1973 เรียกกลุ่มนี้ว่า Volunteer Laboure Network ซึ่งสมาชิกมีความหลากหลายในอาชีพ และอายุ แต่ส่วนใหญ่จะเป็นแม่บ้าน วัตถุประสงค์ของการรวมตัวกลุ่มนี้เพื่อทำงานให้กับผู้สูงอายุ ซึ่งในเวลานั้นรัฐบาลญี่ปุ่นยังไม่มีระบบการดูแลผู้สูงอายุ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการดูแลผู้สูงอายุป่วยที่ต้องใช้เวลานาน (long term care)

ดังนั้น การช่วยเหลือผู้สูงอายุโดยกลุ่มอาสาสมัครเหล่านี้เป็นการช่วยเหลือกับผู้สูงอายุได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะผู้สูงอายุที่มีปัญหาเจ็บป่วยด้วยโรคเรื้อรังที่ต้องการดูแลในระยะยาว

ต่อในปี ค.ศ. 1980 ศาสตราจารย์ทางวิศวกรรมศาสตร์ชื่อ เอ็ดการ์ คห์น (Edgard Cahn, 1935 – 2022) ซึ่งถือว่าเป็นผู้บุกเบิกเรื่องธนาคารเวลาของสหรัฐอเมริกา ทำให้มีการดำเนินงานในรัฐต่าง ๆ ของอเมริกาเกิดขึ้นอย่างแพร่หลาย ต่อมาก็มีประเทศต่าง ๆ ได้พัฒนาแนวทางการดำเนินงานธนาคารเวลาออกไปใน 34 ประเทศทั่วโลกอย่างเป็นระบบ ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ เป็นประเทศแรกๆ ที่มีการดำเนินการธนาคารเวลาได้ผลเป็นอย่างดี ทำให้ประเทศอื่น ๆ ได้นำเอารูปแบบการดำเนินงานไปประยุกต์ใช้ในประเทศของตนเอง

แต่การดำเนินงานของแต่ละประเทศมีความแตกต่างกันไปตามลักษณะของประเทศ และสภาพของปัญหาแต่ละชุมชน แต่สาระหลักก็เป็นการดำเนินงาน ที่ทำโดยองค์กรในชุมชนของตนเอง แต่ได้รับการสนับสนุนจากภาคีเครือข่ายทั้งภาครัฐและภาคเอกชน

สำหรับประเทศไทยในปี พ.ศ. 2561 รัฐบาลได้มอบหมายให้กรมกิจการผู้สูงอายุ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ นำแนวคิดของธนาคารเวลามาประยุกต์ใช้ในสังคมไทย ปัจจุบันได้มีการดำเนินงานธนาคารเวลามาแล้วมากกว่า 80 พื้นที่ทั่วประเทศ การดำเนินงานของธนาคารเวลาได้รับการสนับสนุนทั้งงบประมาณ และทางด้านวิชาการจากหน่วยงานภาครัฐ และเอกชน

ดังนั้น การดำเนินการธนาคารเวลาจึงเป็นแนวทางและกลไกที่สำคัญในการแก้ไขปัญหาของผู้สูงวัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้สูงวัยที่มีปัญหาด้านสุขภาพที่ไม่สามารถช่วยเหลือตัวเองได้แล้ว และไม่มีคนอื่นในครอบครัวที่จะให้การดูแล ดังนั้นการที่ให้สมาชิกในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการแบ่งเวลาดูแลช่วยเหลือเมื่อมีความต้องการ ก็จะทำให้ระบบการดำเนินงานแก้ไขปัญหาผู้สูงวัยได้เป็นอย่างดี

แนวความคิดรวบยอดของธนาคารเวลา (Time Bank) หมายถึง การที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งที่สมัครใจจะใช้เวลาที่มีอยู่ของตนเองไปทำงานช่วยเหลือให้กับผู้ที่ไม่สามารถช่วยเหลือตัวเองได้ หรือมีความลำบากในการช่วยเหลือตัวเองในชีวิตประจำวัน ไม่ว่าจะเป็นเด็กหรือผู้ใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้มีปัญหาด้านสุขภาพ เช่น คนพิการ ผู้ป่วยติดเตียง ผู้สูงวัยที่มีปัญหาในการทำกิจกรรมที่จำเป็นด้วยความลำบาก บุคคลที่มีเวลาพอที่จะช่วยคนอื่นได้ด้วยความสะดวกใจนี้จะต้องเข้าไปร่วมในกระบวนการดำเนินงาน ตามที่กลุ่มของชุมชนหรือกลุ่มบุคคลใดวางแผนกำหนดในการดำเนินงานเอาไว้ เช่น ใช้เวลา 1 ชั่วโมง ไปดูแลผู้ป่วยติดเตียงในบ้านบุคคลนั้นก็ใช้เวลา 1 ชั่วโมงให้คนอื่น เมื่อเขาต้องการรับบริการจากคนอื่น เขาก็จะได้รับการบริการนั้นเป็นเวลา 1 ชั่วโมงตอบแทนเช่นกัน พูดง่าย ๆ คือ การแลกเปลี่ยนเวลาซึ่งกันและกัน การช่วยเหลือในเวลาที่เรามีความต้องการ ความต้องการที่ว่านี้อาจเป็นเรื่องใดก็ได้ เช่น การขับรถเพื่อไปธุระ การดูแลผู้ป่วยที่บ้าน ช่วยเปลี่ยนเสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่มให้ ช่วยผู้ป่วยอาบน้ำ เป็นต้น

ในประเทศญี่ปุ่นขยายแนวความคิดนี้ออกไปกว้างขวาง เช่น เป็นเพื่อนคุยกับผู้สูงวัยที่อยู่บ้านคนเดียว พาผู้สูงวัยท่องเที่ยว เพื่อให้มีความสุขในชีวิตและกิจกรรมอื่น ๆ แนวความคิดนี้ของธนาคารเวลาจะเป็นเรื่องของความสะดวกใจ แต่มีระบบการดำเนินงานที่ชัดเจนซึ่งกลุ่มคนหรือชุมชนนั้นได้จัดตั้งขึ้นและดำเนินการ

แนวทางการดำเนินการของธนาคารเวลาสำหรับประเทศไทย ได้ดำเนินการมาจนถึงปัจจุบันนี้มีมากกว่า 80 พื้นที่ ผู้เขียนมีความเห็นว่าเป็นความคิดที่ดีที่จะให้มีการดำเนินงานขยายตัวเพิ่มขึ้นไปในชุมชนต่าง ๆ เพิ่มขึ้น โดยเฉพาะในชุมชนเมือง เพราะจะเป็นการช่วยเหลือซึ่งกันและกันเมื่อมีความต้องการ ผลที่ตามมาซึ่งมีคุณค่ามหาศาลคิดเป็นตัวเงินไม่ได้ คือ การสร้างจิตสำนึกให้เกิดขึ้นในตัวบุคคลว่าต้องมีหน้าที่ความรับผิดชอบอย่างไรบ้างในฐานะที่เป็นสมาชิกของชุมชน ซึ่งคนเป็นสัตว์สังคมต้องอยู่รวมกัน ไม่สามารถอยู่คนเดียวได้ นอกนั้นสิ่งที่ตามมาคือ การที่สมาชิกในชุมชนได้มีปฏิสัมพันธ์กัน เกิดความรู้สึกผูกพันกัน เกิดความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ลดปัญหาข้อขัดแย้ง การทะเลาะเล็ก ๆ น้อย ๆ จะหายไป สมาชิกในชุมชนจะอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข ซึ่งเป็นความปรารถนาอันสูงสุด

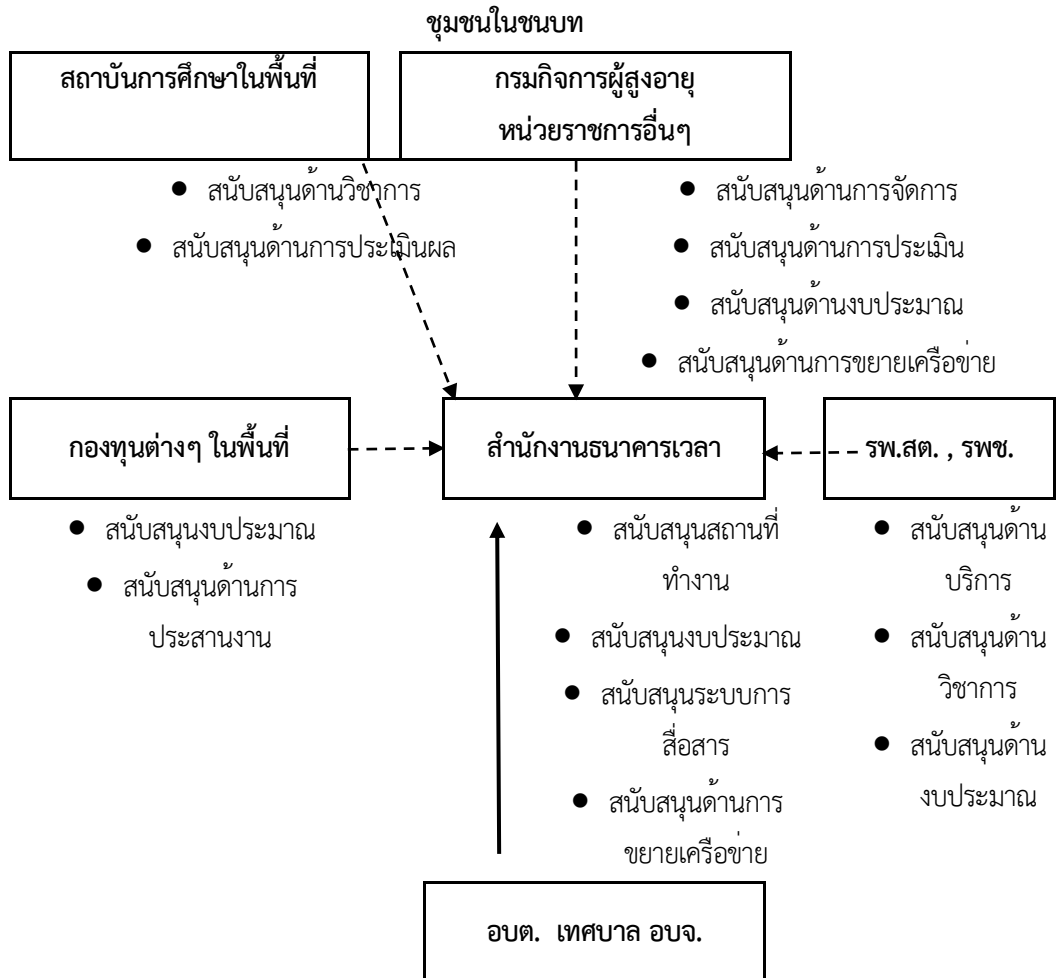
การดำเนินงานของธนาคารเวลาในชุมชนต้องมีขั้นตอน กระบวนการ วิธีการ โดยเริ่มต้นต้องมีการรวมกลุ่มของคนในชุมชนเพื่อมาวิเคราะห์สภาพความต้องการของบุคคลในชุมชน ศึกษา

ปัญหาของความต้องการที่จะใช้เวลาจากสมาชิกในชุมชนว่ามีใครบ้างที่ต้องการบริการ ต้องการเวลาในการรับบริการมากน้อยเพียงใด ใครสามารถสละเวลาให้บริการได้มากน้อยเพียงใด บริการด้านใดที่ทำได้ให้ได้ในช่วงเวลาใด ฯลฯ มีการจัดตั้งระบบฐานข้อมูลของจำนวนคนที่เข้าร่วม จำนวนคนที่ต้องการรับบริการ วันเวลาที่ต้องการ และข้อมูลพื้นฐานต่าง ๆ มากมาย

หลังจากนั้นต้องจัดตั้งศูนย์กลางของการทำงาน อุปกรณ์ที่จำเป็นต่อการทำงาน เจ้าหน้าที่จะต้องจัดการบริหารอุปกรณ์ที่ใช้ในการทำงาน การกำกับการทำงาน การแนะนำการทำงาน การติดตามแก้ไขปัญหา การประเมินผลงาน ความพึงพอใจถึงผู้ให้บริการและผู้รับบริการ เป็นต้น

การดำเนินงานของธนาคารเวลา อย่างยั่งยืนจำเป็นต้องได้รับการช่วยเหลือสนับสนุนจากภาคีเครือข่ายต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นจากภาครัฐหรือภาคเอกชน ในชุมชนหรือนอกชุมชน เช่น การสนับสนุนห้องทำงาน สถานที่ทำงานจาก อบต. เทศบาล หรือหน่วยราชการอื่น ๆ การได้รับการสนับสนุนทางวิชาการจากหน่วยงาน เช่น โรงพยาบาลในพื้นที่ สถาบันการศึกษาในระดับต่าง ๆ ทั้งในชุมชนและนอกชุมชน การประสานงานจากหน่วยงานภายนอกเพื่อพัฒนาการดำเนินงานให้มีความต่อเนื่องและยั่งยืนต่อไป

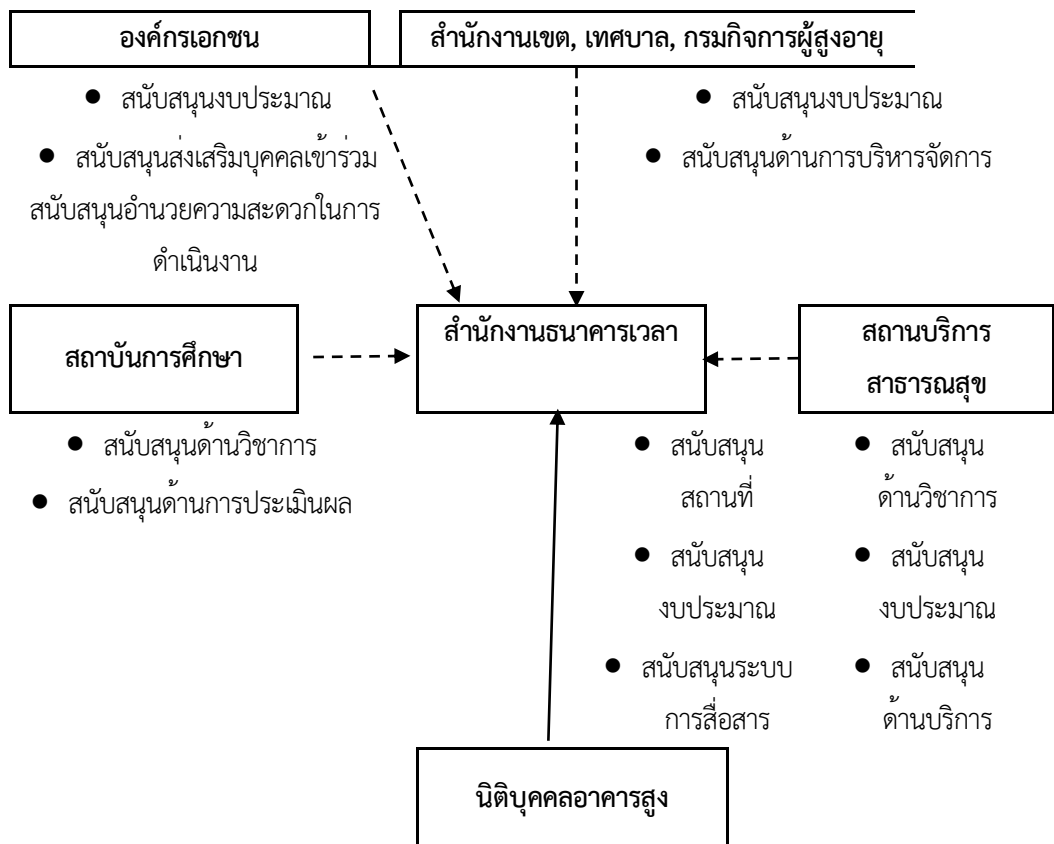
ตัวอย่างโครงสร้างการดำเนินงานของชุมชนในชนบท

รูปแบบการดำเนินงานของธนาคารเวลาในชุมชนอาคารสูง ชุมชนอาคารพาณิชย์ ชุมชนแออัด ชุมชนบ้านจัดสรร ชุมชนชนบท อาจมีโครงสร้างแตกต่างกันไป แต่หน้าที่หลักมีเหมือนกัน คือ สมาชิกของกลุ่มได้สละเวลาที่ตนเองนำไปฝากไว้ที่ธนาคาร แล้วใช้เวลาที่มีอยู่ไปให้บริการแก่ผู้ต้องการรับบริการที่มีข้อจำกัดในการช่วยเหลือตนเอง เป้าหมายหลักคือ ผู้สูงอายุ ที่มีปัญหาด้านสุขภาพ

โครงสร้างของธนาคารเวลาในชุมชนอาจมีลักษณะดังภาพชุมชนอาคารสูง ดังนี้

ชุมชนอาคารสูง

ระบบการดำเนินงานนี้ไม่ควรที่จะดำเนินการโดยหน่วยงานของรัฐ ควรเป็นหน้าที่และความรับผิดชอบของประชาชนในชุมชนเป็นหลัก เป็นเรื่องของความต้องการช่วยเหลือซึ่งกันและกันด้วยความสมัครใจของประชาชนในชุมชนนั้น แต่หน่วยงานภายนอก เครือข่ายต่าง ๆ เป็นส่วนที่สนับสนุนที่จะให้การทำงานนั้นเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลสูงสุด